

NAGY IGNÁC

A LENGYELORSZÁGI TATÁROK

A lengyel tatárok jelenléte Lengyelország területén nem új keletű dolog, hiszen már több mint hatszáz éve élnek ott, és ez idő alatt sikerült egy olyan egyedi etnikummá érniük, amely párját ritkító a történelemben. Éppen ezért fontos, hogy minél többen tudjanak a lengyelországi tatárokról és azok érdekes történelméről és hagyományairól. Lengyelországban az utóbbi évtizedben élénk tudományos érdeklődés kíséri ennek az apró, ámde annál jelentősebb kisebbségnek az életét.

Történetük és kultúrájuk az egyik legkülönlegesebb a mai Európa területén, ugyanis muzulmán etnikumként teljesen magukénak vallják a lengyel nemzeti értékeket és kultúrát is, és a lengyelekkel, illetve a litvánokkal való hosszú együttélés során számtalanszor bizonyították ezt tetteikkel. Amikor hazájuknak szüksége volt segítségükre, mindig az elsők között siettek, hogy életüket és vérüket adják a lengyel uralkodóért, illetve a lengyel szabadságért, mindamellett, hogy teljesen megőrizték különállóságukat az őket körülvevő többségi nemzetektől.

A lipka tatárok jelenleg három ország területén élnek szétszóródva: Belaruszban, Litvániában és Lengyelországban; a legfontosabb közösségük azonban a mai Lengyelország területén található, ahol pezsgő kulturális életük és élénken élő hagyományaik biztosítják e kis lélekszámú népcsoport továbbélését. Statisztikai adatok szerint a 2011-es lengyelországi népszámlálás alkalmával 1916 fő vallotta magát tatárnak.¹ Létszámában a legtöbb tatár Belarusz területén él, létszámukat a 2009-es népszámlálás adatai szerint 7300 főre teszik² (ebben a számban azonban más tatár nemzetiségek is benne vannak, mint a volgai vagy a krími tatárok is). A litvániai tatárok száma pedig mintegy 2800 fő,³ azonban mindegyik csoport közül a lengyel tatárok azok, akiknek a legerősebb az identitása és egyben különállása is, hiszen etnikai

¹ L.: <http://stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf> (letöltve: 2016. 09. 23.).

² L.: <<http://pop-stat.mashke.org/belarus-ethnic2009.htm>> (letöltve: 2016. 09. 23.).

³ L.: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselectiono.asp?MainTable=M3010215&PLanguage=1&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3236&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>> (letöltve: 2016. 09. 23.).

öntudatukban egyesítették a lengyeliséget és a tatár identitást, sokan csak iszlámhívó lengyeleknek tartják őket, nem feltétlenül jogosan (ez a jelző egyébként komoly vitákat gerjesztett a lengyel tudományos körökben is, de erről majd később lesz szó). Annyi azonban biztos, hogy a lengyel tatárok a kutatókat is zavarba ejtő módon teremtették meg a lengyeliség és a muzulmán identitás szintézisét.

Jelen tanulmányban szeretném meginvitálni az olvasót egy érdekes időutazásra egymástól nagyon eltérő kultúrák közé, amelyet a lengyel tatárok történetén és hagyományainak bemutatásán keresztül tehetünk meg, hogy aztán megmutassuk a tatárok rendkívül fontos hídszerepét két – a köztudatban meghonosodott elméletek szerint teljesen ellentétes – világ között.

A lengyel tatárok eredete

A lengyelországi tatárok a mai Lengyelország legkevesebb lelket számláló kisebbsége, a legutóbbi népszámlálás adatai szerint 1916 fő teszi ki ezt az etnikai csoportot, de becslések szerint ötszáz és háromezer közötti lehet a valós lélekszámuk.

Létszámuk ellenére nagyon fontos szerepet játszottak az ország történetében. Az egyik legismertebb képviselőjük a Nobel-díjas lengyel író, Henryk Sienkiewicz,⁴ akinek apai ágon felmenői a 16–17. század fordulóján betelepült tatárok között keresendőek, az író családjának címere is mutatja a tatár örökséget. A tatárok fontos szerepet játszottak a Lengyel Királyság védelmében, illetve a lengyel függetlenségi törekvések során is, egészen a 20. század elejéig, míg meg nem szűntek az önálló katonai egységeik a lengyel hadsereg kötelékén belül.

A lengyel tatárok a mai Lengyelország területén szétszórta élnek, azonban spirituális központjuknak két, a Podlasiei vajdaság területén található település tekinthető: Kruszyniany és Bohoniki. A két község mellett fontos szerepet tölt be a tatárok életében Gdańsk, Szczecin, Wrocław, illetve Gorzów Wielkopolski is, mert a második világháború után a lengyel határváltozások következtében másfél-kétezer tatár települt át a régi keleti lengyel területekről ezekbe a városokba.

Hazánkban nem ismerik ezt a rendkívül különleges népcsoportot, amely muzulmán vallása ellenére lengyelnek vallja magát, és mindig kivette részét az ország függetlenségéért folytatott harcokban. Ezek a harcok, és a többségi néppel közösen megélt kataklizmák formálták a lengyel tatárok nemzettudatát, amely egy nagyon érdekes lengyel nemzettudat, mely magában foglalja az iszlámot is, mint az etnikai kisebbségi létük legfontosabb elemét.

⁴ KULIKOWSKI, Andrzej: *Heraldyka szlachecka*, Wydawnictwo Chateau, Warsaw, 1990, 89. p.

Mielőtt azonban rátérnénk a tatárok eredetére, érdemes tisztázni, hogy mit is jelent a tatár elnevezés, hiszen a közép-európai köztudatban inkább negatív érzelmeket hív elő ez a szó. Tatár névvel az Arany Horda területén élő török népeket illették, de az európai mongol hadjáratok idején a mongolokat is tatárnak hívták. Valójában a tatárok egyike volt a számos mongol törzsnek, amely egyben Dzsingisz kán törzsének legnagyobb ellensége volt, és a legenda szerint ők voltak a felelősek a majdani nagykán apjának haláláért. A későbbi kán bosszúból majdnem az egész törzset kiirtotta, miután meghódította őket, a tatárok megmaradt tagjai pedig az Ob folyó környékén kerestek menedéket, ahol tulajdonképpen az európai utazók találkoztak velük, és inentől kezdve az európaiak minden nomadizáló és mongolul beszélő keleti népet tatárnak kezdtek el nevezni, tehát a tatár név egy gyűjtőfogalom volt a középkorban. Aztán a meghódított népek közül a türk nyelvet beszélő kipcsakok kezdtek el magukat tatárnak nevezni, és az Arany Horda alatt ez az elnevezés honosodott meg a kipcsakok utódai között, akik tulajdonképpen az Arany Horda örökösének tekintették magukat.⁵

Az első tatár csoportok 1312 és 1342 között települtek be a Lengyel Királyság és Litván Nagyfejedelemség területére. Özbeg kán uralkodása alatt az Arany Horda területén erőszakos iszlamizáció ment végbe, és azok, akik próbáltak ellenszegülni, vagy menekülni kényszerültek, vagy pedig életükkel fizettek; ez a hipotézis sok történész által vitatott, de annyi biztos, hogy a szomszédos lengyel és litván urak tárt karokkal várták a tapasztalt harcosokat. A lengyel tatár hagyományok szerint a legnagyobb betelepülési hullám Witold litván nagyfejedelem uralkodása (1392–1430) idejére esett, miatt a tatárok tömegesen települtek át Witold országába, ennek a betelepülési hullámnak azonban már nem a vallási türelmetlenség volt az oka, hanem Toktamis és Timur Lenk pusztító háborúja.⁶

Witold megengedte, hogy az országába betelepülő tatárok megtartsák hagyományaikat, a fejedelemtől még földet is kaptak, egy feladatuk volt cserébe, az ország határainak védelme és a katonáskodás. Így alakultak ki az első tatár zászlóaljok a fejedelemség területén, amelyek saját hadrendben és saját könnyűlovassági taktikájukat követve harcoltak a litvánokért. Jogosan merül fel a kérdés: a korban, amikor a vallásnak fontos szerepe volt a hovatartozásban, nem alakultak-e ki konfliktusok a helyi lakossággal? A válasz: nem, mivel a betelepült tatárok a litván jog szerint nem számítottak külföldinek, hiszen a nagyfejedelem hivatalosan beengedte őket az országba szolgálataikért cserébe. Ez a fajta vallási türelem és a tatárok feladatának fontossága

⁵ SZABÓ B. János: *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország*, Corvina Kiadó, Budapest, 2007.

⁶ BORAWSKI, Piotr – DULANSKI, Aleksander: *Tatarzy Polscy dzieje, obrzedy, legendy i tradycje*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa, 1986.

szavatolta, hogy évszázadokig megőrizték etnikai különállóságukat az őket körülvevő népektől. Emiatt a tatárok is elkezdtek szorosan kötődni új hazájukhoz, ahol szabadon gyakorolhatták vallásukat, őrizhették hagyományait, illetve szabadon építhették mecsetjeiket is. Talán ennek a felvilágosult hozzáállásnak köszönhetően is Witold uralkodása alatt a tatár betelepülés tömeges méreteket öltött, amelyet tovább táplált még a Mongol Birodalom utódállamai közötti háború, Toktamis, a Fehér Horda kánja, illetve a feltörekvő nagyhatalom, Timur Lenk kánsága között. Ez a pusztító háború 1380 és 1395 között zajlott, amelyben a Toktamis vezette, zömmel tatár lakosságú államalakulat megsemmisítő vereséget szenvedett Timurtól. Így a betelepülő tatárok Toktamis kán hívei voltak, akik megmaradtak muzulmán vallásuk mellett, cserébe vállalták a litván állam védelmét.⁷

Nagyon gyorsan megjelentek náluk, már a lengyel-litván perszonálunió létrejötte (1385) idején a hazafias érzelmek, majd teljesen természetesen beépültek etnikai öntudatukba, mint amennyire ez megvolt a lengyeleknél vagy a litvánoknál is. A mindenkori lengyel uralkodót saját kánjuknak tekintették, és ugyanúgy, ahogy a többségi katolikus vagy pravoszláv lakosság vásárnaponként, a tatárok péntekenként imádkoztak a mindenkori uralkodóért és az ország boldogulásáért. A mindenkori lengyel állammal szemben ebben az időszakban kristályosodott ki a tatároknál megfigyelhető teljes és feltétel nélküli hűség, új hazájuk védelmében pedig volt alkalmuk ezt a hűséget számtalanszor bizonyítani is.

A polonizációt elősegítette az is, hogy a tatárok sok különböző törzsből és területről érkeztek, emiatt a lengyelt vagy a litvánt kezdték el használni az egymás közti és a többséggel való kommunikációban, később a lengyel kiszorította a litvánt is, és mint a Lengyel Nemesi Köztársaság *lingua francája* meghonosodott a lengyel tatároknál is, így lett máig anyanyelvük a lengyel. Érdekes azonban, hogy a betelepülésük után a lengyelt, litvánt, illetve a belarusz nyelvet arab betűkkel írták, majd pedig a orosz hódoltság alatt voltak falvak, amelyek a cirill betűket használták, majd fokozatosan áttértek a lengyel helyesírásra, azonban az eltérő írásképek ellenére mindig ugyanarról a nyelvről volt szó.

A betelepülés elejétől kezdve, mivel tömeges bevándorlásról volt szó, a lengyel tatárok társadalmi helyzete nagyon tagolt volt, de két fő csoportot mindenképpen ki lehet emelni. Az egyik a földtulajdonos réteg volt, amelynek tagjaiból a katonai alakulatok is kikerültek, valamint a városi tatárok rétege, mely szegény tatár hadifoglyok leszármazottaiból állt, és nagyon gyorsan beleolvadt az őket körülvevő többségi társadalomba. A mai tatárok főleg a földtulajdonos tatárok leszármazottai, ezen a csoporton belül is meg

⁷ TYSZKIEWICZ, Jan: *Tatarzy na Litwie i w Polsce. Studia z dziejow XIII-XVIII w.*, PWN, Warszawa, 1989.

tudunk különböztetni két nagyon markáns réteget, az egyik a gazdálkodó tatárok rétege, a másik pedig az úgynevezett szabad kozák tatárokból állt. A gazdálkodó tatárok jellemzően az Arany Horda nemesi köreiből kerültek ki, ők betelepülésükkor földet kaptak, cserébe – a földterületük nagyságától függően – meghatározott számú lovaszt kellett kiállítaniuk a mindenkori uralkodó kérésére. A kozák tatárok azonban szintén hadkötelesek voltak, de mivel többségük nem rendelkezett megfelelő nagyságú földdel, ezért gyalogos szolgálattal tartoztak a haza védelmében.⁸

A betelepülő tatárok tehát származásukat és társadalmi rétegződésüket tekintve nagyon színes csoportot alkottak, amely a külső, kedvező feltételek hatására érett egységes néppé a századok folyamán, amit segített a közös nyelv felvétele, valamint a közös célok és erőfeszítések a haza szolgálatában, hiszen elsősorban a katonáskodáson keresztül fejezték ki összetartozásukat, illetve kötődésüket új hazájukhoz.

A lengyelországi tatárok etnikai fejlődése

A lengyel tatárok öntudata hosszú ideig tartó fejlődésen ment keresztül, hogy elnyerje mai formáját. Öntudatuk legelső és legfontosabb eleme az volt, hogy kötődtek a földhöz, amelyen éltek, és az uralkodót is tisztelték, hiszen a mindenkori lengyel uralkodó jóvoltából őrizhették meg önállóságukat, illetve különállóságukat az évszázadok során.

Elvitathatatlan szerepe van etnikai különállóságuk megteremtésében és megőrzésében, hogy a lengyel–litván állam fennállása alatt végig saját katonai alakulataikban harcolhattak, megőrizhették az Arany Hordából hozott harcmódorukat, amely a könnyűlovasságon alapul, valamint a közös szolgálat egyfajta kötelező tradíció is lett a lengyel tatárok körében, azon kívül, hogy szívesen vállalt hazafias kötelességnek tekintették azt.⁹

Már a Litván Nagyfejedelemség fennhatósága alatt kialakultak az úgynevezett tradicionális tatár zászlóaljok, egy tatár vezetővel. A zászlóaljok struktúrája egyébként örökletes volt, a szerveződést valószínűleg még régi hazájukból hozták magukkal. Ezek a zászlóaljok háború idején a litván, később pedig a lengyel uralkodó parancsára különálló egységekként vonultak hadba, és jellemzően a könnyűlovasságnak megfelelően felderítői vagy az ellenfelet félrevezető feladatokat kaptak. Fegyverzetük mindig íjból, lándzsából és kardból állott, és fontosságuk a lengyel hadtörténetben elvitathatatlan,

⁸ SOB CZAK, Jacek: *Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim*, PWN, Warszawa–Poznań, 1984, 81–84. p.

⁹ BORAWSKI, Piotr: *Tatarskie chorągwie plemienne w armii Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI i pierwszej połowie XVII*, *Acta Baltico-Slavica* (Gdańsk), t. XII, 1979, 134. p.

hiszen egészen a 18. századig Lengyelországnak nem volt könnyűlovassága,¹⁰ ráadásul a lengyel és litván hadseregekben nem létezett az egységes fegyverzet fogalma, ezzel szemben a tatárok fegyverzete és harceljárása évszázadokig stabil maradt. A tatár zászlóaljok a 14. és a 17. század között csak a litván országrész haderejében szolgáltak, Báthory István uralkodásával esik egybe megjelenésük a Lengyel Korona hadseregében, így 1653-tól állandó és szerves tagjai váltak a lengyel hadseregnek is.¹¹

Etnikai öntudatuk megszilárdulása azonban nagyjából egybeesik a lengyel nemzeti öntudat – máig ható – főbb elemeinek kialakulásával, ugyanis a lengyel történelemben mozgalmas, rengeteg dicsőséget és vereséget hozó 17–18. században alakultak ki azok a lengyel nemzeti toposzok és közös történelmi élmények, amelyeket a tatárok is magukénak tekintenek, és így a közös lengyel–tatár történelmi emlékezet és kánon alapjait adták.

A lengyelekkel közösen harcoltak a Német Lovagrend elleni háborúknban, a Baltikum uralmáért folyó küzdelmek során az oroszok és a svédek ellen, és ami később nagy jelentőséggel bírt és nemzeti öntudatuk és hovatartozásuk legékesebb bizonyítékává vált, harcoltak a törökök és az országba be-betörő krími tatárok ellen is.

A legfontosabb lengyel nemzeti kataklizmák idején is végig a lengyeleket támogatva küzdöttek, harcoltak a véres és kimerítő Bohdan Hmelnickij-féle felkelés idején, a lengyelek oldalán küzdöttek a svédek inváziója ellen az 1655–1660 közötti pusztító háborúban, sikeresen vették fel a harcot az országra törő törökök ellen, ott szolgáltak Sobieski János alatt Bécs 1683-as felszabadításakor.

A dicsőséges korok és csaták után ugyanúgy kivették a részüket az oroszok elleni harcokban is 1768-ban, valamint Lengyelország felosztásaikor is, ami ugyanolyan komoly trauma volt a tatárok számára is, és ahogy a lengyel többség, ők is visszasírták a Nemesi Köztársaság aranykorát, így a lengyel hazafiság fontos eleme lett öntudatuknak. Érdekes tény, hogy Sobieski János kultusza sokkal erősebb a tatároknál, ugyanis megbocsátó királyként emlékeznek rá. Az 1672-es törökök elleni háború alatt a Lengyel Királyság katasztrofális állapotban volt, az ukrán kozákok és oroszok elleni háború, valamint a svédek inváziója kivérezte és kimerítette az országot, amelynek gondjai voltak a zsoldok kifizetésével is. Ezt tetézte az országban uralkodó, a különféle háborúk hatására kialakuló idegenellenes hangulat, amely miatt a szejm megtiltotta a tatároknak további mecsetek építését. Emiatt a törökök elleni háború elején a korona alatt szolgáló tatár zászlók átálltak török ol-

¹⁰ PLEWCZYŃSKI, Marek: *Ludzie Wschodu w wojsku ostatnich Jagiellonów*, Bellona, Warszawa, 1995, 101. p.

¹¹ GÓRSKI, Konstanty: *Historia Jazdy Polskiej*, Księgarnia Spółka Wydawnicza Polska, Kraków, 1894, 105. p.

dalra, és elfoglalták az ukrajnai Bar erődjét. Ez a momentum számít igazi töréspontnak a lengyel tatárok történetében, ugyanis a török szolgálat alatt kiderült, hogy az évszázados lengyelekkel való együttélés során nagyon távol kerültek mind az iszlám gyakorlása terén, mind a társadalmi fejlődésben a törököktől, és emiatt már nem érezték igazán „rokonaiknak” a törököket. Így csalódottságukban Sobieski János lengyel király kegyeit keresték ismét, aki megbocsátott a lázadóknak, és engedélyezte, hogy visszatelepüljenek a mai Podlasie területére; ekkorra esik a különleges tatár falvak alapítása, mint amilyen Kruszyniany és Bohoniki. Ezt a lázadást hívja a történetírás Lipka-lázadásnak, és bebizonyította, hogy a lengyel tatárok sokkal inkább érezték magukat lengyelnek, mint bármikor a történelem során. Soha többet nem árulták el lengyel honfitársaikat, mindig vállvetve küzdöttek velük muzulmán hittestvéreik ellen is. Olyannyira igaz volt ez, hogy a lázadás után néhány évvel, már Bécs 1683-as felszabadításakor a rohamozó lengyel lovasság soraiban sok tatár is volt, amikor szétverték a török ostromgyűrűt a város körül Sobieski János vezetésével hűségük bizonyítékaként.¹²

Hazájukat hűen szolgálták a következő vérzivataros évszázadok során is, végigharcolták az Orosz Birodalom területszerzése ellen irányuló honvédő háborúkat, nagy számban csatlakoztak a kudarcba fulladó Kościuszko-féle felkeléshez is, a napóleoni háborúk idején a tatár ulánok nagy számban szolgálták a Varsói Hercegség hadseregében, annak ellenére, hogy itt már nem önálló alakulatokba szerveződve harcoltak, valamint küzdöttek a lengyel szabadságért az oroszok elleni 1830–1831-es és 1863–1864-es háborúk alkalmával is.

A Lengyelországot felosztó hatalmak, Poroszország, az Orosz Birodalom, illetve az Osztrák Császárság is mind próbálták együttműködésre bírni a lengyel tatárokat, azáltal, hogy privilégiumokat adtak nekik, illetve igyekeztek megerősíteni kulturális különállásukat és szabad vallásgyakorlásukat, hátha ezekkel a gesztusokkal magukhoz tudják édesgetni őket a megszálló hatalmak, azonban egyik kísérlet sem sikerült. Főleg az oroszok próbálkoztak a tatárok beolvasztásával, azonban ezek a kísérletek rendre kudarcot vallottak, hiszen a tatárok szép számban álltak mindig az oroszok elleni felkelések soraiba.¹³

A tatárok közül hiába vállaltak szerepet sokan az Orosz Birodalom adminisztrációjában és hiába részesítették őket az orosz hatóságok jobb bánásmódban, valamint hiába használták a tatárok az orosz nyelvet munkájukban, otthon mindig lengyelül beszéltek, és ugyanúgy, ahogy a lengyel családok-

¹² *Uo.*, 108. p.

¹³ KRYCZYŃSKI, LEON: *Tatarzy litewscy w wojsku polskim w powstaniu 1831 roku. W zacięczeniu przyczyniek: O stosunku Muślimów do powstania 1863 roku*, Wydawnictwo „Lux”, Wilno, 1932, 10. p.

ban, a tatárok is ápolták az elvesztett szabadságharcok emlékét, imáikban megemlékeztek az elesett hősokról és kézről kézre adták a betiltott lengyel irodalmi műveket és feljegyzéseket ők is. Az oroszok végül odáig jutottak, hogy népszerűség-összeírások alkalmával és a lakossági statisztikák készítésekor a lengyelekhez írták össze őket, csak felekezetként a muzulmán vallást rendelték hozzájuk, mert az orosz hatóságok szemében a lengyelországi tatárok muzulmán lengyelek voltak.¹⁴

Az első világháború után függetlenedő Lengyelország harcaiban is aktívan kivették részüket, és sikeresen vállaltak részt az újjászülető lengyel állam létét veszélyeztető 1919–1921-es lengyel–szovjet háború idején.

A meglevő lengyel nemzeti öntudat mellé azonban egy fontos, a tatárokat alapjában meghatározó tényező is járult, amely egyben különállóságuknak a kulcsa is: az iszlám. A lengyelországi tatárok iszlámja ugyanaz, mint török, krími vagy volgai tatár hittestvéreiké, azonban vannak nagyon fontos különbségek is, amelyek a lengyel tatárok muzulmánosságát mássá és egyedivé teszik a többi népével szemben. A Lengyel–litván Unió területére költözésüket követően a lengyel tatárok hozták magukkal az Arany Horda területén elterjedt iszlámot, azonban a sok évszázados különélés és keresztény közegben eltöltött idő sokat formált a lengyel tatárok vallásán, lengyelesebbé, európaibbá téve azt. A környezet, amely körülvette őket, sokat formált világnézetükön és azon, ahogyan vallásukat gyakorolták, és emiatt fontos különbségek jöttek létre a lengyel tatárok iszlám hitében.

A lengyel tatárok és az iszlám

Az iszlám a lengyel tatárok etnikai öntudatának meghatározó eleme, amely az évszázadok során a legfőbb viszonyítási pont lett a többségi társadalomhoz képest. Ahhoz, hogy megértsük a lengyel tatárok etnikai öntudatát, mindenképpen kell foglalkoznunk ennek az öntudatnak a másik fontos építőelemével, a vallással.

Az iszlám az, ami definiálja a lengyelországi tatárságot, ami megkülönbözteti őket a többi lengyeltől, hiszen a nyelvük már századok óta lengyel, nemzettudatuk, amelyet egy szintre helyeznek az etnikai öntudatukkal, szintén lengyel. Talán ezért is indult sok vita a lengyel tudományos körökben, hogy az ottani tatárok vajon egy tényleges etnikai kisebbség, vagy inkább etnográfiai szempontból érdekesek.

Ezt a kérdést végül eldöntöttnek tekintették azzal, hogy a kutatások során magukat a tatárokat kérdezték meg arról, hogy ha egy lengyel felveszi az iszlámot, akkor azáltal lengyel tatárrá lesz-e. Erre a tatárok mindent eldöntő

¹⁴ MIŚKIEWICZ, Ali: *Tatarzy Polscy 1918–1939*, PWN, Warszawa, 1990, 21. p.

választ adtak, miszerint lengyel tatárnak csak születni lehet.¹⁵ Persze erről tanúskodnak az ősi mongol-tatár hagyományokra visszavezethető szokásaik és az ősi sztyepei hiedelemvilág megmaradt elemei is, de erről majd később lesz szó, hiszen még mindig az iszlám és annak a tatárok által gyakorolt és értelmezett helyi változata az, amely elsősorban definiálja a lengyelországi tatárságot, és jól elkülöníthető határvonalat húz a többségi lengyelek és köztük.

A lengyelországi tatárok iszlámja alapjaiban megegyezik a szunniták hitvilágával. Megvan az iszlám vallás öt pillére, azonban vannak jelentős, szokásbeli különbségek is, amely megkülönböztetik és egyedivé teszi a lengyel tatárok által gyakorolt iszlámot.

Az első és legfontosabb hittétel az iszlámban, hogy nincs más isten, csak Allah, és Mohamed az ő prófétája; ezt a tatárok is ugyanúgy vallják és elfogadják, mint a többi muzulmán a világ minden részén.

A második alaptétel a napi ötszöri ima a rituális tisztaság megtartása mellett; a tatárok a rituális tisztasághoz a mai napig ragaszkodnak, viszont a napi ötszöri imát nem gyakorolják, a nagyobb ünnepeken kívül a pénteki közös imáknak van náluk jelentősége.

Az iszlám vallás harmadik pillére az úgynevezett *zakát*, amely magában foglalja az adakozást, illetve a szegények által is fizetendő két és fél százaléknyi vagyonadót is; ezt már a lengyel tatárok nem gyakorolják, mára ez a követelmény az ünnepek alatt osztogatott édességekre és cukorkákra korlátozódik.

A Ramadan, vagyis a böjtölés hónapja az iszlám negyedik alappillére, amelyet a tatárok is megtartanak, azonban egy érdekes, a lengyel kolędy népszokáshoz hasonlóan a molla körbejárja a tatár házakat és imákat mond az ott élőkért, cserébe pedig kisebb ajándékokat kap.¹⁶

A mekkai zárandoklat az iszlám ötödik pillére, amelyre nagyon kevés tatárnak volt a történelem során lehetősége, emiatt kialakult, hogy a saját szent helyeikre látogatnak. Korábban ez Łowczyce volt, ahol Szent Kontej sírja található a helyi muszlim temetőben, a sírnak a tatárok gyógyító erőt tulajdonítanak. A másik szent hely, ahova elzarándokolnak, a Bohoniki mellett található Szorcowa hegy, amelynek szintén gyógyító erőt tulajdonítanak. Ezek mellett a lengyelországi tatárok Bohonikit és Kruszynianyt a saját Mekkájuknak és Medinájuknak tartják,¹⁷ hiszen ezen két településen található Lengyelország két legrégebben épült mecsetje, korukat három-négyszáz évesre

¹⁵ WARMIŃSKA, Katarzyna: *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Universitas, Kraków, 1999, 25. p.

¹⁶ DZIEKAN, Marek: Historia i tradycje polskiego Islamu, In: PARZYMIESA, Anny (pod redakcją naukową): *Muzułmanie w Europie*, Dialog, Warszawa, 2005, 207–208. p.

¹⁷ JĘDRZEJCZYK-KULINIĄK, Katarzyna – PAWLIC-MIŚKIEWICZ, Barbara: *Tatariada*, Muzułmański Związek Religijny w RP Najwyższe Kolegium, Białystok, 2014, 12. p.

teszik, feltehetőleg Sobieski János lengyel király uralkodása idején építették őket 1674 és 1696 között.

A muzulmán ünnepeken túl a lengyel tatárok életciklusokkal kapcsolatos szokásaiba rengeteg lengyel és szláv elem épült be. A muzulmánokkal ellentétben ők nem tartják például a körülmetélés szokását, nem élnek náluk a nőkre vonatkozó öltözködési előírások, illetve az alkohol tilalmát sem tartják. Ezeken az elemeken kívül rengeteg házassággal, születéssel és halállal kapcsolatos szokás került át a tatár szokások közé a lengyel folklórból. Mindezek mellett azonban továbbélnek a sztyeppe hagyományaik és a muzulmán ünnepek megtartása is: a Kurban ünnepe, a Ramadan és gyermek születése körüli szertartások, amelyek nem különböznek az iszlám fő áramában megszokott ünnepi szertartásoktól.

Az évszázadok során a lengyelországi tatárok zavartalanul gyakorolhatták vallásukat, és ebben a három részre osztott Lengyelországon uralkodó hatalmak sem korlátozták őket, sőt igyekeztek megerősíteni kiváltságaikat, hogy a tatárokat a maguk érdekei szerint fel tudják használni, azonban mindez nem vezetett eredményre: a tatárok szépen kihasználták ezt a fajta vallási és kulturális szabadságot, és továbbra is a lengyelekkel kötötték össze sorsukat.

Miután Lengyelország ismét elnyerte függetlenségét az első világháborút követően, a lengyel tatárok vallási és kulturális élete fellendült. Az újjászületett Lengyelország területén megkezdte működését a Muzulmán Vallási Szövetség, amely tizenkilenc hitközséget foglalt magában, és 1925 decemberében kikiáltotta a lengyelországi muzulmánok önállóságát, amelyet autokefáliaként deklaráltak. Egész Lengyelország területén ebben az időben 17 mecset működött, nagy részüket a 19. században építették. A világ is kinyílt a lengyel tatárok előtt, hiszen szabadon utazhattak muszlim országokba mindenféle korlátozások nélkül.¹⁸

A második világháború pusztítása és az azt követő lengyel területi változások a tatárságot is érzékenyen érintették. A keleti lengyel területeken élő tatárok nem akartak szovjet fennhatóság alatt élni, emiatt az újonnan megszerzett nyugati lengyel területekre települtek át viszonylag nagy számban a háború után, ez akkor másfél-kétezer főt jelentett. Elbląg, Gdańsk, Szczecin, Wrocław és Gorzów Wielkopolski lettek a tatárok új lakhelyei, ami egyben azt is jelentette, hogy az addig keleten egy tömbben élő tatárság szétszóródott Lengyelország területén,¹⁹ így lett spirituális központjuk az addig is népszerű két zarándokhely, Bohoniki és Kruszyniany. Ezen két fontos vallási és kulturális központon kívül a mai Lengyelország területén még három

¹⁸ BORAWSKI–DUBIŃSKI: *i.m.*, 144. p.

¹⁹ OLEJNIK, Leszek: *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2003, 588. p.

nagyvárosban található mecset: Varsóban, Poznańban és Gdańskban, ezek mára azonban nemcsak a tatárok vallási igényeit szolgálják ki, hanem a kevés Lengyelországban letelepedett muszlimét is.

A rendszerváltozás utáni Lengyelországban a kommunizmus bukásával a lakosság ismét szabadon gyakorolhatta a vallását, így a lengyel tatárok életében is az iszlám újból elfoglalta méltó helyét a mindennapokban. Jelenleg a lengyelországi tatárok vallási szervezetének szerepét a Lengyel Köztársaság Muzulmán Vallási Szövetsége tölti be, amelyet 1947-ben alapítottak újra a második világháború után. Tagjainak száma jelenleg 1100 fő²⁰ körül van, ez a szervezet fogja össze a szétszórt lengyel tatárságot. A szervezet a kruszynianyi és bohoniki mecseteken kívül még országshoz 12 imahelyet és kulturális központot tart fenn, valamint gondozza az öt tatár temetőt az országban.²¹ A legfőbb tisztségviselője a szervezetnek és egyben a lengyelországi tatárok vallási vezetője jelenleg Tomasz Miśkiewicz, akit a szövetség 2004-es kongresszusán választottak meg a hívek.

A vallási élet tehát virágzik, a tatárok földrajzi elszórtasága és kis lélekszáma ellenére, amely tényezők jelentik egyben a legnagyobb fenyegetést is a fennmaradásukra. A kis közösségekben gyakran kell külföldről imámat hozniuk, jellemzően Boszniából, ami alapjaiban változtathatja meg a tatárok által gyakorolt iszlám jellegét: amennyiben visszatérnek az iszlám fősodrába, akkor különleges mivoltuk elveszhet, de ezt a jövő eldönti, hogy meghonosodik-e, illetve pontosabban fogalmazva visszatérnek-e az iszlám fővonalának gyakorlásához, avagy megmaradnak évszázados hagyományaiknál, nem engedve a külső hatásoknak. A másik veszély a tatárokra nézve szórvány-mivoltuk, ugyanis rengetegen kötnek vegyesházasságot, ahol az utódok már nem feltétlenül gyakorolják az iszlámot, ezáltal megszűnik az utolsó akadály is a teljes lengyeledés felé. A tatárok jövőképe is pontosan olyan, mint ők maguk, a lengyelség és az iszlám tökéletes szintézise, amely meghatározza őket immár hat évszázada.

A lengyel tatárok kulturális élete

A szétszóródás nem tett jót a lengyelországi tatárok vallási és kulturális életének sem, de tény, hogy létszámuk ellenére pezsgő kulturális életet szerveznek és élnek meg a mai Lengyelországban. Ennek az élénk tatár kulturális közegnek egyébként nagy és régi hagyományai vannak, hiszen az írásbeliség

²⁰ WINIARCZYK-KOSSAKOWSKA, Małgorzata – BROŻYŃIAK, Ryszard: *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe)*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, 2014.

²¹ L. a Lengyel Köztársaság Muzulmán Vallási Szövetsége honlapját: <<http://mzr.pl/mizary-2/>> (letöltve: 2016. 09. 25.).

már betelepülésüktől kezdve fontos volt és része volt a tatár családok és közösségek mindennapjainak, és nem csak a katonáskodás terén jeleskedtek a tatár nemzedékek. Fontos szerepe volt az írott szónak a tatárok életében, mert meghatározta mindennapjaikat is.

Az általuk használt írásokat három csoportba szokták osztani.

Az első az alapvető könyvek csoportja, ebbe tartozik a Korán, a lengyel vagy belarusz nyelvre fordított *tafszírok*, amelyek vallási kommentárok a Koránhoz, illetve imákat is tartalmaznak, valamint a *chamailok*, amik különböző eseményekre használatos imák gyűjteményei.²²

A második csoportba a kiegészítő írások tartoztak, mint például a *tedzvidek*, amelyek a Korán helyes recitálását írják elő, valamint ide tartoznak még az úgynevezett *szufrák*, amik harmincadrésnyi Korán-szöveget foglalnak magukban, ezeket jellemzően a gyerekek vallásos neveléséhez használták és használják ma is.

A tatárok könyveinek harmadik csoportját az amulett szerepét betöltő írások alkotják, ezekben benne vannak a *dalawarok*, a papírtekercesek, melyekre imákat jegyeztek fel, hogy az elhunyt mellé helyezték őket, ennek egyik altípusa a *nuska* volt, amit az elhunyt tenyerébe tettek és szintén imádságokat írtak rá, de hordták talizmánként, ilyenkor gyógyító ráolvasásokat és imákat írtak rájuk, és a tatárok magukkal hordták őket.

Ezeket együttesen *kitabok*nak hívjuk (az arab 'könyv' szóból származik elnevezésük). A kitabok gyakran egyedüli írott szöveggé váltak a tatár családoknál, mivel imakönyve minden családnak volt, gyakran ebben jegyezték fel a családban megtörtént fontos eseményeket, esküvők, születések és halálozások dátumait, illetve az általuk fontosnak vélt eseményeket. Mivel az ilyen kitabok apáról fiúra szálltak, gyakran több évszázadnyi információt is lejegyeztek bennük, emiatt nagyon fontos forrásai még most is a tatárokkal kapcsolatos kutatásoknak.²³

A két világháború között a tatárok legfontosabb kiadványa a *Rocznik Tatarów Polskich* évkönyv volt, amelyet 1932 és 1938 között a második Lengyel Köztársaság tatár értelmisége szerkesztett és adott ki. Három kötete jelent meg: 1932-ben, 1935-ben és 1938-ban. Az 1940-re tervezett negyedik kiadás sajnos elveszett a második világháborúban. A rendszerváltás után a kiadványsorozatot felélesztették, és 1993–2006 között évente jelentették meg. Az évkönyv fő problematikája a tatár identitás, fontos forrása a tatárokkal kapcsolatos vallási és etnikai kutatásoknak, és a tatárokkal foglalkozó tudósok publikációs színtere is volt egyben. A második kiadási időszakban tizenegy kötetet jelentettek meg főleg a lengyel kulturális minisztérium anyagi támogatásával és védnöksége alatt. Szerkesztője Selim Chazbijewicz profesz-

²² JĘDRZEJCZYK-KULINIAK – PAWLIC-MIŚKIEWICZ: *i.m.*, 54. p.

²³ *Uo.*, 55. p.

szor, aki jelentős lengyelországi tatár költő is. Az évkönyv eddigi utolsó kötete 2014-ben jelent meg.²⁴

A tatár kisebbség másik fontos kiadványa a szintén költő Musa Czachorowski által szerkesztett és kiadott *Przegląd Tatarski* című negyedéves folyóirat, amely 2009-ben indult és máig rendszeresen megjelenik. A kiadvány a tatárok mindennapjaival foglalkozik, leírja a közösség életében bekövetkezett fontosabb eseményeket, de publikálják benne a tatárokkal kapcsolatos kutatások eredményeit és a tatár irodalmárok és kultúraaktivisták munkáit is. A folyóirat hasábjain az olvasók sok történelmi publikációt is olvashatnak.²⁵

A tatárok által kiadott és szerkesztett kiadványok sorában a harmadik a *Muzułmanie Rzeczypospolitej* folyóirat, amelyet 2010 és 2012 között adtak ki. A lap főleg a lengyelországi muzulmánok vallási életével foglalkozott és felkarolta a vallások közötti párbeszéd problematikáját is. Ezt a folyóiratot szintén a két neves tatár költő, Selim Chazbijewicz és Musa Czachorowski szerkesztette.²⁶

Ezeken a kiadványokon kívül óriási szerepe van a tatár identitás megőrzésében és kultúra továbbélésében a két szerkesztő-költő munkásságának is. Selim Chazbijewicz és Musa Czachorowski írásai és versei rendszeresen jelentek és jelennek meg a tatár folyóiratok valamelyikében, versesköteteik fontos bizonyítékai a lengyel és tatár kultúra együttélésének és az abból fakadó problémáknak. Talán nekik is köszönhetően most jött el a lengyelországi tatárok történelmében a kultúra fénykora, amikor ez a kisebbség csekély létszáma ellenére két országos jelentőségű, fontos költőt adott Lengyelországnak. Munkásságuk központjában a tatár hagyományokhoz való visszatérés, a lengyelségük és egyben tatárságuk megélése, valamint a tatár jövő iránt érzett félelem és féltés áll. Verseiknek óriási közösségformáló ereje van a lengyel tatár közösségen belül, hiszen a tatároknak – és nem csak nekik – van már kihez fordulni, ha meg akarják érteni a bennük lakozó kettős identitás problémáját, az azzal kapcsolatos gyakran felemás érzéseket, amelyek talán a jövő tatár generációit jobban fogják feszíteni egy civilizációk közötti feszültségekkel terhelt világban, hiszen előttük már valaki pontosan megfogalmazta és átadta a tatárság mibenlétét.

²⁴ L.: <<http://bibliotekatatarska.pl/rocznik-tatarow-polskich/>> (letöltve: 2016. 05. 25.).

²⁵ L.: <<http://bibliotekatatarska.pl/przegląd-tatarski/>> (letöltve: 2016. 09. 25.).

²⁶ L.: <<http://bibliotekatatarska.pl/muzułmanie-rzeczypospolitej/>> (letöltve: 2016. 09. 25.).